

Intervenció de l'autor, Joan Nogué

Bona tarda a tothom.

President de la Societat Catalana de Geografia, amigues i amics,

Començaré pels agraïments. En primer lloc, a la Societat Catalana de Geografia, sempre oberta a actes d'aquesta mena. Gràcies, President, per la vostra hospitalitat. En segon lloc, a l'Abel Albet i a la Núria Benach, perquè aquest és un llibre col·lectiu, en bona mesura. Res hagués estat possible si un dia no s'haguessin presentat tots dos a Girona i, asseguts en una terrassa de la plaça de Sant Domènec, just davant del Rectorat de la UdG, no m'haguessin convençut de la conveniència d'afegir la figura de Yi-Fu Tuan a la seva col·lecció 'Espacios Críticos' de l'editorial Icaria, i que jo n'escrivís el llibre, és clar. La iniciativa, per tant, va ser seva, i ara els agraeixo la seva proposta, la seva insistència i, sobretot, la seva paciència al llarg de tot aquest temps d'elaboració del llibre, que no ha estat curt.

He de dir, de passada, que per mi –i per molta altra gent– la col·lecció 'Espacios Críticos' és del millor que hi ha en aquests moments en el panorama literari geogràfic no només estatal, sinó internacional. Es una col·lecció que comença a ser coneguda i valorada en molts d'altres països. Són aquella mena de petits tresors del valor dels quals hom se n'adona quan ja s'han perdut, cosa que espero que no passi mai en aquest cas. Una iniciativa editorial feta i pensada des de Barcelona i oberta al món. Enhorabona, Abel i Núria. I enhorabona a l'editorial.

Un altre agraïment ha d'anar forçosament cap als dos traductors dels textos de Yi-Fu Tuan inclosos en el llibre, la Isabel Vericat i en Borja Nogué. Traduir Tuan no és fàcil. Es un assagista brillant que domina la llengua com si fos un literat, servint-se de metàfores i recurrent constantment a cites literàries (en prosa i en poesia) i, a sobre, sovint amb un punt d'ironia, per complicar-ho encara més. Traduir Tuan és com traduir un gran escriptor, amb el que això implica. De fet, Tuan és molt conegut en els cercles literaris nord-americans i els seus llibres, per posar només un exemple, solen ser ressenyats en revistes com *The New Yorker*, és a dir revistes de crítica literària de gran tiratge. No és, per tant, fàcil de traduir, com saben prou bé els dos traductors, que han fet una feina extraordinària. No és fàcil de traduir i, en canvi, la seva lectura és molt amena, molt planera, un tret molt propi d'allò que en diem 'tenir ofici'.

I el darrer agraïment, com no podia ser d'altra manera, va dirigit al protagonista d'aquest vespre, a Yi-Fu Tuan, que ha tingut la gentilesa d'enviar-nos un petit vídeo de pocs minuts, molt casolà, molt entranyable, enregistrat dimecres passat en el seu petit apartament de Madison per part d'un dels seus ex-estudiants de doctorat i que ara passarem com a colofó d'aquest acte. Yi-Fu Tuan està molt pendent d'aquesta presentació i, en no poder viatjar, ens envia una petita reflexió.

Però tornem al llibre. Escriure un llibre sobre Yi-Fu Tuan no es fàcil no només pel que hem comentat en relació a les dificultats intrínseques de la traducció, sinó, simplement, perquè no es un personatge qualsevol. Tuan és molt més que un geògraf: és un humanista -un gran humanista-, una ment lúcida, un lliurepensador. Se'm fa difícil definir-lo perquè és un personatge polièdric, que té una cultura immensa i el privilegi d'aplegar en una mateixa persona el millor de les tradicions occidental i oriental.

Tuan sorprèn el lector en més d'una ocasió: pels temes tractats, per la manera de tractar-los i, fins i tot, pel to i per l'estil. Treballador incansable i curiós de mena, Tuan ha esbrinat tota mena de temes al llarg de la seva carrera, alguns aparentment allunyats de la ciència geogràfica o, si més no, del seu *corpus* central. Pot semblar-ho, però no és així. Les preguntes que l'autor es planteja –i que després intentarà respondre a través dels seus escrits– delaten sempre la seva formació com a geògraf i sempre tendeixen a explorar la naturalesa del ser humà i de la Terra com a llar del ser humà. Per això interessen a qualsevol persona, vingui d'on vingui i tingui la formació que tingui. Als seus prop de 90 anys, segueix mirant el món que l'envolta amb la mateixa curiositat que ja tenia de nen.

El seu magisteri no s'ha canalitzat només a través de l'obra escrita, sinó també a través de les seves classes i conferències, que tenen el do de magnetitzar l'audiència. En dono fe. Ja fa anys vaig realitzar una estada postdoctoral sota la seva tutela en el Departament de Geografia de la Universitat de Wisconsin a Madison (USA). Com a complement a les lectures i a les tasques que em va encomanar, em suggerí que em matriculés al curs que impartia al llarg del primer semestre d'aquell any, el "Geography 501" (encara en recordo el codi!), curs que tenia un títol molt semblant a un dels seus llibres més rellevants, com veurem d'aquí a un moment. L'assignatura s'anomenava "Space and Place: A Geography of Experience", un títol fascinant per a algú, com jo, que procedia d'un sistema universitari més aviat rígid en relació als plans d'estudi. Doncs bé, a l'aula no hi cabia ni una agulla. Els estudiants que no trobaven un seient lliure s'asseien al terra, amb l'esquena recolzada a la paret per així prendre apunts de manera més còmoda. Minuts abans de començar la sessió, l'aula ja estava plena a vessar d'alumnes (la majoria matriculats oficialment a l'assignatura, però també n'hi havia molts d'oients), que arribaven de tots els racons del campus: òbviament de geografia, però també d'arquitectura, d'urbanisme, de paisatgisme, d'art, de literatura, de antropologia, etc., etc. I així cada dia. Mai va minvar l'assistència, ans tot el contrari. Jo no me'n sabia avenir, no només pel que veia, sinó pel que sentia... perquè Yi-Fu Tuan no només domina de meravella el llenguatge escrit, sinó també l'oral. Mai estava assegut a la taula, sinó que caminava per l'aula (per allà per on podia passar, és clar) mentre anava desplegant el seu discurs, administrant amb molta habilitat els silencis, les pauses, els tons de la veu, davant d'un auditori variadíssim i sempre amb un discret i intel·ligent sentit de l'humor i fina ironia.

Tuan flueix, se t'escapa de les mans, com l'aigua. És difícil classificar-lo, encasellar-lo, perquè sempre ha anat al seu aire. És veritat que passa per ser —i és— el màxim representant de la denominada geografia humanística, però a la seva manera... Les seves fonts d'inspiració i els seus temes d'estudi no responen a res més que al seu interès personal, a les seves inquietuds intel·lectuals, a les preguntes que ell mateix es formula, i no tant als canons establerts per una determinada escola de pensament, en aquest cas la humanística, per més que senti per ella una especial empatia. Les seves preferències, els seus autors de referència es troben en tots els camps del saber, incloent en aquest 'saber' l'art i la ciència. En els seus escrits, Verne, Conrad, o Wordsworth apareixen al costat d'Einstein, Hobsbawm, Mircea Eliade, Beethoven, Mozart o el Nou Testament, per posar uns pocs exemples entre centenars de possibles, i només referint-nos ara a la tradició occidental. Aquesta cultura ingent, immensa, descol·loca a vegades el lector, i més aquell lector geògraf que penetra en la seva obra de manera autoreferencial, és a dir buscant-hi exclusivament aquells autors o aquells mètodes de la pròpia ciència geogràfica, de la pròpia tradició disciplinar, i no pas els que se n'escapen. Els trobarà, sense cap mena de dubte, però sempre immersos en un oceà de referents culturals que van més enllà de la geografia. A alguns lectors geògrafs aquest tret tan característic els encanta, els apassiona; a d'altres, en canvi, els incomoda, per diverses raons.

L'Abel Albet ja ha parlat de la geografia humanística i del perquè de la presència de Tuan en una col·lecció com aquesta. Jo em limitaré ara a subratllar algunes de les seves aportacions, aquelles que jo considero més rellevants i d'absoluta vigència.

Tuan, en efecte, és el màxim representant de la denominada geografia humanística, un corrent que adquireix una certa rellevància en el món acadèmic al llarg de la segona meitat de la dècada de 1970 i molt especialment al llarg de la dècada de 1980. D'inspiració fonamentalment fenomenològica, aquesta nova perspectiva geogràfica planta cara al neopositivisme imperant en les ciències socials i en la geografia humana d'aquells anys i es disposa a obrir nous camins. S'inaugurava així una nova metodologia que havia de facilitar al geògraf i a la geògrafa un millor i més profund apropament a l'estudi de les relacions que els sers humans mantenim amb l'entorn que ens envolta. Es perseguia comprendre molt millor com els éssers humans es relacionen amb el seu entorn, com creen llocs i imbueixen de significat l'espai geogràfic i com es genera el sentit del lloc.

En una obra molt primerenca, del 1974, i traduïda per sort al castellà no fa gaire, Tuan explora per primera vegada el concepte de topofília, això és com i per què els sers humans ens sentim a gust en un lloc, ens en sentim part. En el vídeo que veurem d'aquí a un moment Yi-Fu Tuan es refereix a aquesta qüestió. Tres anys més tard, el 1977, i en una altra obra cabdal malauradament encara no traduïda, *Space and Place: The Perspective of Experience*, l'obra que té un títol pràcticament idèntic a l'assignatura que vaig cursar, com us comentava fa un moment, hi incidirà de nou, però ara centrant-se molt més en el concepte de

lloc entès com a centre de significats, d'identificació personal i focus de vinculació emocional. Es persegueix un coneixement holístic, viscut i empàtic de l'espai geogràfic submergint-nos-hi. I el que és més important: ara entra en escena amb gran força el concepte de lloc.

Al meu entendre, aquest fet és un dels que explica en bona mesura el renovat interès per l'obra d'aquest gran geògraf, que es va avançar al seu temps. Fa 50 anys Tuan ja parlava del lloc en el sentit que ho fem avui, i també de 'no-llocs', més de 20 anys abans que ho fes Marc Augé, a qui solem atribuir exclusivament –i equivocadament– aquest concepte.

Convé no oblidar que la major part de reflexions de Tuan sobre el concepte de lloc es formularen en plena etapa fordista, en un moment en el qual els grans teòrics de les ciències socials estaven preconitzaven que, a finals del segle xx, és a dir 30 anys més tard, els processos d'homogeneïtzació cultural i econòmica que es començaven a entreveure en aquell moment desembocarien en una pèrdua d'identitat dels llocs. Certament, fer de profeta en ciències socials és molt arriscat, perquè resulta que no ha succeït exactament allò que es profetitzava. Tuan i alguns més defensaven que, precisament degut a aquest incipient procés d'homogeneïtzació cultural i econòmica que s'estava començant a donar, els llocs reafirmarien la seva identitat, com així ha estat. El lloc ha reaparegut amb força i vigor i la gent afirma, cada vegada amb més insistència i de forma més organitzada, les seves arrels històriques, culturals, religioses i ètniques, com confirmarà anys més tard Manuel Castells en el seu excel·lent volum sobre *El poder de la identitat*. En d'altres paraules, la gent es reafirma en les seves identitats singulars i defensa els seus llocs davant la nova lògica dels espais sense llocs, dels espais de fluxos propis de l'era informacional en la qual ja estem plenament immersos. La gent reclama la seva memòria històrica, la pervivència dels seus valors i el dret a preservar la seva pròpia concepció de l'espai i del temps.

El lloc no serà l'únic concepte geogràfic repescat i rehabilitat per Tuan i pels humanistes. El paisatge en serà un altre i, en el cas de Tuan, tan aviat com el 1961, en un article publicat en la prestigiosa revista *Landscape*, fundada per J. B. Jackson, revista icònica que els arquitectes i arquitectes paisatgistes coneixen bé perquè aviat esdevingué un referent. A partir d'ara el paisatge ja no serà només visual, sinó que també serà sonor, tàctil, olfactiv. El seu és sempre un paisatge multisensorial.

Lloc, paisatge, però també podríem parlar de com en són d'actuals les seves aportacions sobre la noció de bé comú, sobre el paper de la comunitat en la construcció cultural del lloc i del paisatge, sobre les cartografies de la vida quotidiana, temes tots ells que es varen avançar al seu temps i que avui trobem no només en les línies de recerca més innovadores de la geografia contemporània (sobretot en les anomenades geografies crítiques, hereves de la geografia radical de base marxista), sinó també en la resta de ciències socials. Assistim ara mateix a una mena de *revival* de la geografia humanística, encara que no se n'utilitzi

l'etiqueta. D'aquí l'aparició de les conegudes com 'geografies emocionals', que han donat lloc a la publicació d'una nova revista acadèmica d'àmbit internacional i de caràcter transdisciplinar denominada *Emotion, Space and Society*. Estem assistint clarament a un renovat interès per tot allò que tingui a veure amb l'espacialitat de l'emoció, el sentiment i l'afecte. Interessa cada vegada més l'exploració a fons de les interaccions emocionals entre la gent i els llocs. Temes com els espais afectius i la globalització, arrelament *versus* desarrelament, arquitectures emocionals i paisatges de l'emoció, la semiòtica i la poètica de l'afecte, espai públic i emoció, entre molts d'altres ja evocats per Yi-Fu Tuan en la dècada de 1970, estan adquirint ara un renovat protagonisme. No em puc, però, estendre més en les seves aportacions perquè ens allargaríem massa i, si ho explico tot, llavors no comprareu el llibre. Deixeu-me tornar al personatge, per anar acabant i donar pas al vídeo del que us he parlat.

Tuan ha exercit el seu magisteri i ha deixat la seva petja no només a través de l'obra escrita, sinó també a través de les seves classes. Malgrat la seva aparença tímida i un tarannà un punt introvertit a primera vista, Tuan és una persona molt sociable i propera, en especial en relació als estudiants. No és gens estrany, per tant, que molts dels reconeixements obtinguts tinguin a veure amb la seva activitat docent i que, significativament, alguns d'aquests reconeixements provinguin directament de les associacions estudiantils, com el premi "Best Professor" concedit per l'Associació d'Estudiants de Wisconsin. Cau bé als alumnes, l'aprecien i mai s'avorreixen a les seves classes. Un exemple, reproduït en el llibre: la seva darrera classe magistral, el seu discurs de comiat en jubilar-se. Lluny de tot dramatisme o vocació èpica, com potser caldria esperar en un acte com aquest, hi trobem reflexions que, inevitablement, provocaven el somriure de l'audiència, com les següents, que reproduïxo a partir de la traducció castellana que n'hem fet en el llibre:

"...como el individuo humano es cuerpo y mente, las dos cosas, también se puede decir de él que es tanto "lugar" como "espacio". Su cuerpo, ligado por los sentidos al medio ambiente, es lugar; su mente, libre de este tipo de lazos sensoriales, es espacio. Dada su mente errante, el ser humano rara vez puede estar, por ende, plenamente donde está. Por ejemplo, ahora mismo ustedes están en esta clase, que es su lugar, y están aquí para escucharme. Pero sean sinceros. ¿Es realmente así? Su cuerpo está aquí, en efecto. Sin embargo, su mente puede estar en otra parte. Estoy dispuesto a apostar que bastantes de los que están en esta aula ya se han ido a comprar una pizza o a tener sexo a otra parte de la ciudad."

O aquesta altra:

"En un café Starbucks en State Street, vi a tres jovencitas que entraban hablando entre ellas. Llegaron al mostrador, compraron su café con leche y encontraron una mesa alrededor de la cual se sentaron. Me gusta escuchar a escondidas a la gente joven y me ilusionó la idea de escuchar su conversación. Pero no tuve suerte porque cada una, con el iPhone en la mano, se inclinó sobre él para escribir un texto a un amigo en otra parte de la ciudad."

O aquesta:

“Qué extraño es que nos podamos sentir mejor conectados con nuestro compañero canino que duerme a nuestros pies que con nuestro compañero humano que ronca a nuestro lado.”

Crec que no calen massa comentaris...

El protagonista d'aquesta nit ha cultivat també gèneres quasi oblidats, com l'epistolar. A Tuan li encanten les cartes, escriure cartes. Tant és així que un dels seus llibres més interessants i potser menys coneguts consisteix en la recopilació de les seves reflexions en format epistolar al llarg d'una gran quantitat d'anys i sobre els temes més variats que hom pugui imaginar. Cartes que sovint no anaven adreçades a ningú en concret i que sempre començaven amb un “Estimat col·lega”. D'aquí que el llibre al qual m'estic referint es tituli precisament així: *Dear Colleague: Common and Uncommon Observations* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002). Això em va sorprendre gratament quan vaig estar amb ell a Madison. Trobar regularment, cada 15 dies més o menys, a la meua bústia del Departament de Geografia un foli mecanografiat que començava sempre amb el ja famós “Dear Colleague” era una experiència realment entrañable, i a la qual t'acostumaves ràpid. Era corrent veure gent a la cafeteria de la Facultat llegint-lo tot esmorzant mentre se li escapava un petit somriure. I sempre et preguntaves de què aniria el proper ‘Dear colleague’.

Un substrat cultural de base oriental, empeltat d'una ingent cultura occidental, i tot plegat amanit amb unes elevades dosis d'ironia i un sentit de l'humor molt intel·ligent, dóna com a resultat un personatge realment especial, bastant singular, capaç de centrar la seva atenció, simultàniament, en el detall quotidià més ínfim i en l'observació més universal. D'aquí el seu magnetisme, la seva capacitat d'atracció i l'originalitat de la seva obra.

Yi-Fu Tuan ha estat un excel·lent professor, en efecte, però també un gran assagista i un esplèndid escriptor, amb una curiositat que no s'acaba mai, per gran que es faci. És curiós, fins i tot xafarder en el bon sentit de la paraula i per això no hauria de sorprendre la seva passió per les biografies i autobiografies de personatges cèlebres de la història, de Mozart a Tolstoy, passant per Marcel Proust, Thomas Mann o Albert Einstein. Molts dels autors pels quals sent una especial predilecció són, a més de geògrafs com Humboldt o Sauer, filòsofs, escriptors, músics i poetes.

Una cultura immensa en un home senzill i humil, que, ja a tocar dels 90 anys i quan mira enrere i valora el seu pas per aquesta vida, afirma el següent:

“No m'agrada la paraula maduresa. Sempre he volgut ser un immadur. Sóc immadur intel·lectualment en el sentit que em faig preguntes bàsiques, essencials, quasi infantils, que m'agradaria poder contestar. Aldous Huxley era l'arquetip quasi perfecte del que habitualment entenem per intel·lectual, en el sentit que sempre estava pensant en coses desconcertants, i era una persona extremament culta. I, en canvi, al final de la seva vida li confessa a un amic:

‘Mira, he dedicat 45 anys de la meua vida a la lectura i a l’estudi i, quan em pregunto a mi mateix què en queda de tot plegat, què és el que n’he après, què puc oferir de tot això a la resta de la humanitat, l’únic que se m’acudeix dir és que hauríem de mirar de ser més bones persones i de tractar-nos millor els uns amb els altres’. Es una mica decebedor, no? Després de tants anys estudiant i investigant autors i pensadors, de penetrar en el cor de les grans obres de la literatura universal, resulta que al final de la teua vida arribes a aquesta única conclusió. Sí, m’imagino que a algú li pot semblar una mica decebedor. Però per a mi no ho és”.

Moltes gràcies per la vostra presència i per la vostra atenció.

Foto: Alex Cumplido